

SÁROSPATAKI CÉHSZERVEZETEK ÉS CÉHFILIÁCIÓK A HEGYALJA KÉZMŰIPARÁBAN A XVI–XVII. SZÁZADBAN*

NÉMETH GÁBOR

A Hegyalja – Submontanum – mezővárosai a szőlő monokultúrájának és az arra épülő borkereskedelemnek köszönhetik XVI–XVII. századi virágzásukat. A szőlő jobbágytelki rendszertől független forgalma és az annak szabályozására már a XV. századtól kialakuló helyi szokásjog a városiasodás bizonyos fokát, mezővárosi önkormányzatok és szabadabb társadalmi keretek kiépülését tette lehetővé.¹ A 12 mezőváros (Sárospatak, Sátoraljaujhely, Tolcsva, Erdőbénye, Tállya, Abaujszántó, Szerencs, Mád, Olaszliszka, Tokaj, Tarczal, Bodrogkeresztúr) és néhány falu fokozatosan szerveződött a közös szokásjog (consuetudo) alapján mezőváros csoporttá.² A XVII. század első felében Liszka kivételével (a szepesi prépostság birtoka) a Rákóczi uradalmakba tagozódtak be.³ A XVI. században az árutermelő szőlőkultúra hatására népességük ugrásszerűen megnövekedett és egyre rétegzettebbé vált. A Hevestől Biharig húzódo szőlőművelő terület mezővárosai mindenütt a népesség többségét tömörítették. 1598-ban Zemplén megyében a népességszámot alapul véve a hegyaljai mezővárosok álltak az élen, másfélszer annyi ember élt falaik között, mint a többi zempléni, nem szőlőművelő mezővárosban.⁴

A paraszti migráció és mezővárosokba való betelepülés a XVII. század első felében tetőzött. A mezővárosok nemcsak környezetükre gyakoroltak jelentős népességfel-szívó hatást, a török hódoltságból is sokan átköltöztek.⁵ Köztük számos iparos. Szegedi Lukács szabómester 1618 előtt telepedett meg Sátoraljaujhelyen, ahol a mezővárosi magistrátus soraiba emelkedett. 1618-tól 1627-ben bekövetkezett haláláig a szenátorok között szerepelt. Az évente bejegyzett tanácslistákban szereplő névváltozatai remek példát szolgáltatnak arra, hogyan lett a származáshelyből és a foglalkozásnévből foko-

*Első változatában előadásként elhangzott: *Németh Gábor*: Céhek és céhfiliációk a Hegyalján a 16–18. században. In: V. Kézművesipartörténeti Szimpozium Veszprém, 1984. november 20–21.

1. A Hegyalja fejlődésére főként: *Gecsenyi L.*, 1972. 340–352.; *N. Kiss I.*, 1974. 383–391.; *Orosz I.*, 1960. 3–70.; *R. Péter K.*, 1961. 427–441.; *R. Péter K.*, 1964. 170–181.
2. *Corpus Juris Hungarici*. 1608–1657. évi törvénycikkek. Budapest, 1900. 406. 1638:68 tc.: „in oppida et villas in tractu arcis Tokaj, vulgo Hegyallya vocato, adjacentes”; Hegyaljai városok statutumai 1719-ből (töredék) Közli: *Fodor J.*, 1896. 160.; Tokaj, Tarczal és Tállya hegyaljai mezővárosok törvényei (1613, 1700). Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 7. 400–416. stb.
3. *Makkai L.*, 1954. 10–29.
4. *Nagy Gy.*, 1898. 169–172.; *N. Kiss I.*, 1960. 1052–1058.; *Orosz I.*, i. m. 4.; *Makkai L.*, i. m. 41.
5. *Orosz I.*, i. m. 23.; *Veress É.*, 1958. 411–413.

zatosan állandó vezetéknev: Szogediensis Lukas sartor, Szögedi Lukacs Sartor, Szegedi Z Lukács, Zegedi Zabo Lukacs.⁶

A betelepülés a mezővárosoknak az örökös jobbágyság korszakában is megőrzött szabad költözési joga tette lehetővé. A három szomszédos oppidum, Tokaj, Tarcál és Bodrogkeresztúr 1600-as évek elején lejegyzett szokásjoga szerint bizonyos summa lefizetése mellett a bíró hírével szabad menetelt engedtek minden be- vagy elköltözni szándékozó jobbágy számára. Hasonló szokás élt Sárospatakon is, míg I. Rákóczi György meg nem szigorította azt. Az 1618. évi országgyűlési végzéseekben többek között Tokajt próbálták a szökött jobbágyok kiadatására kényszeríteni.⁷

A mezővárosok fő vonzerejét a kedvezőbb jogállás által biztosított feltételek és elsősorban a jobbágytelki rendszertől független szabad szőlőforgalom és az arra épülő bortermelés jelentette. A nagytúri származású Erdélyi Kristóf és felesége 1599-ben telepedett meg Patakon, ahol – a szabad ingatlanforgalmat kihasználva – puszta telket vásárolt, idővel a mezőváros önkormányzatába emelkedett. Előbb kisbírónak választották meg (1610, 1613), később esküdtbíró lett, majd sorozatosan viselte a főbírói tiszteletet (1620, 23, 26, 31, 34). Csütörtök (Chetertek) Gábor szintén ingatlanvásárlások útján szerezte vagyonát és került be a Patakot irányító rétegbe. 1615-ben a belsővárosban kőházrészt és a Királyhegyen szőlőt, szántókat, majorrészt és pincét vásárolt. Két év múlva kertrézt szerzett. 1615-ben főbíró lett, utána évekig a legtekintélyesebb szenátorok közé tartozott.⁸

Az Újhelyen élő Bónis György tömeges szőlővásárlásai alapján borkereskedelemmel foglalkozott. 1628-ban 600 ezüst tallért hitelezett I. Rákóczi Györgynek, cserében tolcsvai szőlőiből a visszafizetés idejéig nem tartozott dézsmával. A szőlőművelés adta lehetőségeket kihasználva – számos társához hasonlóan – 1615-ben címeres levelet szerzett, fundusát megváltotta a jobbágyi szolgálatoktól.⁹

A monokultúras szőlőművelés és a mezővárosok, majd egyre nagyobb mértékben a nagybirtok arra épülő bortermelése és borkereskedelme a XVI–XVII. században öltött jelentős méreteket. A hegyaljai mezővárosok a XVII. század első feléig a paraszti árutermelés fő bázisai voltak. A felső-magyarországi szabad királyi városok közvetítő kereskedelme révén szerepük a Lengyelország felé irányuló borkivitelben meghatározó volt.¹⁰ A XVII. századra a borsodi, zempléni és abaúji szőlőművelő mezővárosokban és falvakban a szőlőterület háttérbe szorította a szántóművelést, pl. Tokaj határában teljesen felhagytak a szántással-vetéssel. A gazdag szőlőtulajdonosok mellett jelentős bér munkából élő réteg alakult ki. Tokaj 1561-es urbáriumára szerint, mivel sokaknak szőlőjük, szántójuk nincsen, sem pedig barmot, juhot nem tarthatnak, „kapállásokkal élnek”.¹¹

6. Sátoraljaújhely, Borsod-Abaúj-Zemplén megye Kazinczy Ferenc fiókleveltára (továbbiakban ZmLt) Sátoraljaújhely protocolluma, 1617–1762. 47–155.
7. ZmLt. Tarcál protocolluma, 1606–1692. 46–47. (1606); Tokaj protocolluma 1610–1686. 15 (1610); OL, R, 314. Múzeumi törzssanyag, 2. csomó, városi iratgyűjtemény. Bodrogkeresztúr protocolluma, 1607–1784. 41. verso (1607); *Makkai L.*, i. m. 190. 263.; 1618:48 tc.
8. Sárospatak, Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltára (továbbiakban TiREL.) Protocollum Iudicis Primarii et Senatus Oppidi Sáros Nagy Patak. Tomus 1. 1579–1754. 8, 11, 188, 190–191, Tom. 2. 1576–1739. 32, 122, 254, 255, 268.
9. Unokája, Bónis Ferenc a Wesselényi összeesküvés részese volt, már mint tehető középbirtokos. *Komáromy A.*, 1897. 65–68, 97–100. sköv.; *Makkai L.*, 1956. 45.; *Makkai L.*, i. m. 214.; A Hegyalja átalakuló társadalmára: *Orosz I.*, i. m. passim.
10. *N. Kiss I.*, i. m. 383–385.; *Orosz I.*, i. m. 27.; *Pach Zsigmond P.*, 1963. 144, 158.; *Zimányi V.*, 1976. 120–127.
11. *Makkai L.*, i. m. 41–42.; ZmLt. Tokaj protocolluma, 1610–1686. 12–20, 96, 103. (1561-es bemásolt urbárium, 1610.) A társadalom differenciálódására: *Maksay F.*, 1959. 739–784.; *Makkai L.*, i. m. 169–310.; *Orosz I.*, i. m. passim.

*A sárospataki szabó céh pecsétje,
1555. Sárospatak, Tiszáninneni Református Egyházkerület
Tudományos Gyűjteményei Múzeuma,
Ltsz.: C 1970. 1. Átm.: 3,8 cm
Körirata: „* SIGILVM * SARTORVM * SAROS * PATAKIENSIVM”
(kétszeres nagyítás)*

A szabad királyi városokból érkező kalmárok a tokaji, tarcali, újhelyi sokadalmon a borkereskedelem mellett élénk iparcikkgazdálkodást bonyolítottak le. Az újhelyi „Derék Sokadalomban” már 1617-ben feltűntek a görög kereskedők. A népesebb mezővárosok piacai (Patak, Tokaj, Tarcal) a nagyobb településeknek a helyi áruforgalomban betöltött szerepén túl a munkamegosztás fejlett fokát bizonyítják. A vásárrendtartások és a piacvámok alapján a mezővárosiak napi élelmiszer-szükségletüket nagyrészt a helyi piacon szerezték be.¹²

A szőlő monokultúra pezsdítő hatása és a helyi piac bővülése következtében gyarapodott az iparúzóknak száma. A gazdaságilag virágzóbb helyeken, így Patakon, Sátorajújhelyen a XVI. század utolsó harmadában, a többi mezővárosban a következő század első felében indult meg a céhek szerveződése. A magyarországi mezővárosi ipart a XV. századtól jellemző átlagos kép bontakozik ki a hegyaljai mezővárosok többségében az iparúzóknak arányát és az egyes mesterségeket tekintve.¹³

Messze kiemelkedik Sárospatak, ahol 1554-től a XVII. század derekáig 22-ről 28-ra emelkedett a művelt mesterségek száma. A kézművesek általában a lakosság 1/3-át tették ki, az egész Hegyalját tekintve itt tömörült a legtöbb mesterember. Román János kutatásai alapján a XVI. század második felét az iparúzóknak lakosságon belüli százalékos arányának növekedése jellemezte (1554: 29,88%, 1567: 34,13%, 1570: 33,6%).

12. ZmLt. Tarcal protocolluma, 1606–1692. 59–61. (1606); Tokaj protocolluma, 1610–1686. 57–63. (1610); Sátorajújhely protocolluma 1617–1762. 1. (1617); TiREL. Protocollum Iudicis Primarii et Senatus Oppidi Sáros Nagy Patak. Tom. 2. 1567–1739. 10. (XVI. század vége).
13. Román J., 1966. 591–593.; Vö.: Bácskai V., 1965. 34–59.

A XVII. század első felében szerinte bekövetkezett stagnálás következtében a 20% körüli arány állandósult. A Rákóczi urbáriumok adatai alapján számuk folyamatosan 100 fölött volt. Itt jegyezzük meg, hogy éppen az urbáriumok alapján, ebben a korban már nagy mértékben előrehaladt az állandó vezetéknevek kialakulása. Ezzel párhuzamosan sokszor eltűntek a mesterségjelzők. Az állandósult vezetéknevek többnyire nem mesterségnévből származnak. A betelepülést tükrözve nagyon sok a településnévből kialakult vezetéknev, sőt a mesterséget jelölő nevek és a ténylegesen űzött mesterség sem mindig esett egybe. (A XVI. században a mesterségjelölő vezetéknev, vagy jelző az esetek többségében még a ténylegesen űzött foglalkozást tükrözte, ezért a névanyag ebből a szempontból forrásként hasznosítható.)

Ezért tehát olyan mesterségeknél, amelyeket az urbáriumok nem vettek külön nyilvántartásba, pusztán a nevek alapján nem rendelkezünk megbízható adatokkal. Így pl. a pataki szabók esetében. Az 1648-as urbáriumban szereplő néhány Szabó vezetéknevű személyről többnyire nem állapítható meg, valóban szabó mesterséget űzött-e. Ugyanakkor számuk indokolatlanul kevésnek tűnik, hiszen – mint látni fogjuk – az előző században az egyik legnépesebb és legkorábban céhet alkotó mesterséget képviselték. Példaként említhetők a mészárosok is. 1618-ban az összeírt 18 mesterből csak három viselte nevén is a mesterséget. Így tehát nem járhatunk messze az igazságtól, ha a Román János által meghatározottnál (1631: 17,8%, 1632: 17,82%, 1648: 24,82% – egyik sem tartalmazza a belsőváros adatait!) magasabb iparos arányszámot tételezünk fel. Ezt látszanak alátámasztani a korabeli céhalakulások is. Hozzá kell azonban tenni, hogy természetesen a „tizenöt éves háború” pusztításai és a nagybirtok ellentétes törekvései itt sem tettek lehetővé a korabeli országos átlagnál nagyobb előrelépést.¹⁴

A XVI. századi Patak legnépesebb iparága a kovács (1554: 10, 1567: 12 fő), szabó (10, 17 fő), varga (9, 10 fő), mészáros (7–7 fő), kővágó (4, 8 fő) és a számban hirtelen megugró szűcs (1, 6 fő) mesterség volt. Jelentőségüket a következő században is megtartották, azzal a különbséggel, hogy a kőbányászat és kőfejtés iparága még nagyobb súlyt képviselt (kővágók, bányagazdák, kőművesek). Ezt a pataki malomkőbányászat jelentősége és a helyi építkezések magyarázzák. Az ipar szerkezetének az átlagos mezővárosi szintnél differenciáltabb voltát, egyben a piac felvevőképességét bizonyítja a fémműves (kovács, lakatgyártó, csiszár, ötvös, stb.) és a bőrfeldolgozó szakmák (varga, szűcs, szíjgyártó, csizmadia) nagy száma. Valamint olyan mesterségek, mint az asztalos, gyertyamártó, fazekas, borbély és nem utolsósorban az ötvösök jelenléte.¹⁵ Ötvös mestereket és különösen önállóan működő ötvös céhet csak a legnagyobb mezővárosokban találunk (Szeged, Gyöngyös, Kecskemét, Debrecen, Ráckevi). A közeli Göncön 1560-tól maradtak fenn ugyan ötvösmesterekre adatok, de a gönci ötvösök a kassai céhhez tartoztak. A pataki ötvösök, mint arra még visszatérünk, 1574-től önálló céhet alkottak. Tehát Kassa közelségének ellenére a helyi piac igényei lehetővé tették a céhalapítást.¹⁶ Az oppidum protocollumában fennmaradt limitációk alapján bizonyos mesterségek tömeges piacra termelésére következtethetünk. Az 1590-es években a szabó, kovács, varga, csiszár és mészáros, 1621-ben a szabó (mintegy 40 ruhaféleséggel), varga, csizmadia, csiszár és a mészáros mesterek „miveinek” árát szabályozták. A limitációk szerint vala-

14. Román J., i. m. 592, 619.; TiREL. Protocollum Iudicis Primarii et Senatus Oppidi Sáros Nagy Patak. Tom. 2. 1576–1739. 137. (1618); A névanyag problematikájára legújabbban: Szakály F., 1985. 7–9.

15. Román J., i. m. 619.; Makkai L., i. m. 170–173, 179–188, 248–261.

16. TiREL, Zsoldos gyűjtemény, A I. 48. II. Pozsony, 1578. ápr. 11. (a pataki tanácstól 1574-ben kelt céhprivilegium megerősítése II. Rudolf által); Iványi B., 1926. 182.; A hódoltsági ötvösök: Bobrovsky I., 1980. 26–30., 62–64.; Szakály F., i. m. 10, 17–24.

mennyinek „chehek uagion”.¹⁷ A mesteremberek száma alapján ezek a legnépesebb iparágak. Feltűnően nagy a mészárosok száma (1618: 18 fő fölött, 1631: 13, 1632: 19, 1648: 20 fő). A lakosság és az uradalom hússzükségleteinek kielégítésén túl az 1621-es limitáció alapján állatbőrökkel kereskedtek.¹⁸

Összehasonlítva a hasonló szerepkört betöltő hódoltságbeli mezővárosok iparával, Patak a legjelentősebbekkel kerül egy sorba. Például az azonos gazdasági adottságú, de valamivel népesebb Gyöngyösön az 1540-es években a lakosság 19%-a foglalkozott iparral. Ezzel szemben Patakon 1554-ben számuk megközelítette a 30%-ot. Gyöngyösön azonban a pataki 22-vel szemben 29 mesterség működött. A XVII. század első felében itt is sorra alakultak a céhek, a század végére 6–8 céhhez számolhatunk. Sárospatakon és a tágabb környezetben ez a korszak szintén a céhszerveződés időszaka. Az 1700-as évekig kb. 10 céh alakult meg.¹⁹

A céhek létrejöttében a mezővárosi céhalakulások országosan megfigyelhető jellemzői ismerhetők fel a Hegyalján is. A XVI–XVII. században megalakult céhek általában kassai anyacéhektől kapták privilégiumaikat. Azonban a régióon belüli gazdasági súlya következtében Sárospatak maga is adott céh kiváltságokat, így egyfajta lokális központ szerepét töltötte be.

A szabad királyi városoknak a céhek filiációiban betöltött szerepéről a céhtörténeti kutatások kezdeteitől sokat írtak. Már ekkor kitűnt, hogy az egyik legkiterjedtebb körzete Kassának volt. Ez nemcsak a közvetlen környezet céheire terjedt ki. Abaúj, Sáros, Zemplén megyéken túl egészen Gömörig, Beregig és Szatmárig húzódott. A környező mezővárosok – Jászó, Szepsi, Szikszó, Gönc – céhprivilégiumainak döntő többsége kassai anyacéhektől származott.²⁰ Gönc városjogát tekintve is az „ötvárost” követte, így kapcsolatai a céhrendszeren és a szabad királyi városok és a környezetükben lévő mezővárosok gazdasági összeköttetésein túl (itt elsősorban a borkereskedelem) még szorosabbnak mondhatók. Az önálló céhet nem alkotó XVI. századi ötvösök a kassai céhhez tartoztak. Számos helyi céh mellett (bodnárok, csizmadiák, szabók, vargák, kerékgyártók, kovácsok) 1628-ban a gönci lakatosok kérték és kapták meg Kassa és a pentapolis (Bártfa, Eperjes, Kassa, Kisszeben, Lócse) lakatoscéhének szabályzatát. A céhalakítási kérelem egyben a filiálás gyakorlati lebonyolítását is bemutatja. A gönci lakatosok a kassai céhet keresték meg kérelmükkel, amely a városi főbíró és magistrátus engedelméből és a többi város jóváhagyásával közvetítette a szabályokat. Kikötvén „hogy ez mi felül megírot Articulusunknak violaloi ne legyenek: Sőt inkább mindenekben hüseges követői es executori.”²¹

A Hegyalján egy-két XVI. századi adat után a XVII. század első felétől a céhprivilégiumok szerzésének hulláma figyelhető meg. A kiváltságok többsége itt is kassai anyacéhekhez fűződik, ellentétben a teljesen más gazdasági jellegű Felső-Zemplénnel, ahol ebben a korban is a földesúri engedélyezésű céhek dominálnak. Mindez része az orszá-

17. TiREL. *Protocollum Iudicis Primarii et Senatus Oppidi Sáros Nagy Patak*. Tom. 2. 1576–1739. 14–17. (1591, 98), 26–31. (1621).
18. *Makkai L.*, i. m. 170–173, 179–188, 248–261.; Nagy számuk és a limitáció alapján feltételezhető, hogy a lakosság és az uradalom húsellátásán túl marhakereskedéssel is foglalkoztak a Hegyaljától D-re eső területek állattartását kihasználva. Erre analóg pl. a hódoltsági mészárosknál: *Szakály F.*, i. m. 28.
19. *Szakály F.*, i. m. 7–28.; *Szakály F.*, 1984. 160–168.
20. *Szádeczky K. L.*, 1913. 182–183.; A mezővárosi céhfiliációk újabb birodalmára: *Eperjessy G.*, 1967. 13–17, 25–26.; *Zimányi V.*, i. m. 151.
21. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár, Gönc protocolluma, 1658–1817. „Öt város törvénye” 1658. (számozatlan lapokon): Kassa, 1628. júl. 3. (A gönci lakatosok privilégiumai); *Szádeczky K. L.*, i. m. 182–183.; *Iványi B.*, i. m. 181–182.

gos folyamatnak, amelyet inkább a mezővárosi céhszervezetek sokasodása, és a szabad királyi városok iparának stagnálása jellemez.²²

Olaszliszka mindhárom ismert céh kiváltsága kassai céhektől származott (csizmadiák, szücsök 1647, szabók 1648), a tállyai vargák földesuruktól (1653), a sarukészítők a kassaiaktól kaptak artikulusokat (1659). A helyi csizmadiák céhalapítási kérelme fényt vet a céhfiliálás gyakorlati megvalósulására. A település tanácsa folyamodott Kassához, mert a helyi mesterek „Cassa varossa constitutioja szerent czehek akarnanak magok kozibe szerzeni”. A kassai mészárosok céhszabályait még kérelmük évében, 1642-ben megkapták Kassa magistrátusától. A tokaji lakatosok, szabók Thurzó Györgytől (1610, 1616), a csizmadiák, borbélyok, gombkötők (1647, 1689) Kassától kapták kiváltságukat. Újhely és Sárospatak több céhe szintén Kassától filiált.²³

Ebbe a rendszerbe épült bele sajátos szerepével Sárospatak. Sáros Nagy Patak, Kis Patak oppidumok a suburbiumokkal 1570. január 5-én a szepesi kamarától kaptak városi kiváltságlevelet, amelyet Miksa 1572. augusztus 21-én változatlan formában átírt és megerősített. A kiváltságlevél 10. pontja a túlzott taxáltatás tiltása mellett általános formában engedélyezi a magistrátusnak a céhállítás gyakorlását: „Decimus. Tribus item honestis et iustis Legibus constitutas concedendas illis arbitramur, quae ornamento sunt Ciuitati, summotis tamen artificiosis et iniquis Magistrorum taxationibus”.²⁴

Úgy tűnik, a pataki magistrátus már korábban magának vindikálta ezt a jogot, mert a pataki és az újhelyi szabók számára már 1569-ben állított ki céhlevelet. Nem ismeretesek írott adatok a pataki szabók korábbi kiváltságairól, de a céh fennmaradt finom vésetű ezüst pecsétnyomóján 1555 évszám olvasható.²⁵ A mezővárosi protokollumban szereplő említett limitáció alapján 1591-ben szabó, kovács, varga, csiszár, 1598-ban pedig már mészáros céh is létezett. A szakirodalom szerint 1572-ben alkottak céhet a fazekasok. Csupán a kovácsok esetében tisztázható, hogy a kiváltság a pataki tanácstól származik (1574), a többi céhnél csak a következő századból ismeretesek privilégiumok. (Lásd Függelék!)

A frissen szerzett városi kiváltságlevelekre alapozva 1574-ben a főbíró és a tanács nevében a communitas pecsétjével megpecsételve a pataki ötvösök kaptak céhlevelet, amelyet 1578-ban Rudolf is megerősített. A pataki magistrátus – valószínűleg nem tartván eléggé nyomatékosnak céhállítási jogának 1572-ben megfogalmazott módját – az ötvös céh létrehozását nem a kiváltságlevél 10. artikulusának idézésével indokolta, hanem arra hivatkozva a város és a főbíró jogainak részletes latin nyelvű magyarázatát adta.²⁶ Ezt a későbbi évszázadokban is gyakran így tették, olyannyira, hogy a fazekas-céh számára 1723. augusztus 16-án kiállított céhlevélben „Bóldog emlekezetű MAXIMILLIAN” 1572-es kiváltságlevelének szövegeként is az ötvösöknél önmaguk

22. Zimányi V., i. m. 151–155.; A fentebb említett Gyöngyös pl. Szakály F., i. m. (Gyöngyös) 164. A Felső-Zempléni céhekre: Román J., i. m. 582.

23. OL, E 213. A Magyar Kamara Archivuma. Városi és községi pecséttel ellátott iratok gyűjteménye, 13. doboz, Zemplén vármegye, Tállya, 1642. Az itt közölt adatok hivatkozási helyeire lásd a Függelékben szereplő irodalmat.

24. TiREL. A I. 42. II. 1572. aug. 21.

25. Tiszánineni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Múzeuma. Ltsz. C 1970. I. átm.: 3,8 cm. Körirata: „ + SIGILVM SARTORVM + SAROS + PATAKIENSIVM” 1555.

26. TiREL. A II. 48. I–II. Pozsony, 1578. ápr. 11.: „Judex primarius istius Ciuitatis Sárospatak omnium artificibus, qualescunq[ue] artes exercentes, et vrgentes collegium siue Cheham, et legem praescribere ac instituire potest, datis superinde sub sigillo eiusdem Ciuitatis literis: quae Jura seu Privilégia artificibus data in articulos diuidere et colligere, hoc quo sequitur ordine, nobis visum est.”

által megfogalmazott sorokat idézték.²⁷ Sárospatak magistrátusa a XVI–XIX. században folyamatosan élt e privilégiumával, azzal párhuzamosan, hogy egy-két pataki céh kassai anyacéhtől kért artikulusokat. (Lásd Függelék!)

A pataki tanács kezdettől fogva nemcsak a saját jurisdicciója alatti területre tartotta fenn ezen jogát, a környező települések mestereinek kérésére is állított ki céhleveleket, ezzel bizonyos bevételi forrást is biztosítva a maga számára. A város protokollumába bejegyzett adat szerint 1634-ben a prefektus közbejöttével a tolcsvai mészárosok kértek céhlevelet, amelyért 12 forintban meg is alkudtak. Hasonló sorok tanúskodnak a pataki gombkötőktől felvett taxáról is.²⁸ A céhlevelek tartalmi mintái ezekben az esetekben is nyilván a kassai céhek artikulusai, vagy a már meglévő pataki céhlevelek voltak. Így Sárospatak a filiációs hálózatban a lokális központ, egy alsóbb közvetítő centrum szerepét töltötte be. Az ötvöscéh alapításánál még a teljes önállóság célja lebegett a patakiak előtt. A céhlevél tartalmát tekintve megegyezik a korabeli ötvöskiváltságokkal, de nem a kassaiak mintáját követi. Említi ugyan Kassa, Debrecen ötvöseinek szokását, de a pataki bíró bíraskodási jogát és a neki járó ajándékokat hangsúlyozza. (3, 20, 29. artikulusok) A pataki tanács még 1574-ben átírt Kassának, hogy a kassai ötvösök ismerjék el egyenrangú társaiknak a sárospatakiakat. Nyilvánvalóan a nagyobb presztízs biztosítása érdekében törekedtek a királyi megerősítés biztosítására.²⁹

Azonban ezt az önállóságot a XVII. században sem sikerült maradéktalanul biztosítani. A csizmadiák 1608-ban a kassai csizmadia céhtől nyertek privilégiumokat, függőségüket a királyi megerősítések csökkentették (1609, 1656, 1657), 1657-ben, majd 1747-ben már mint önálló testület adtak ki legényrendtartást.³⁰ A lakatgyártók 1608-ban szintén Kassától kértek privilégiumokat. Ez – mint minden más esetben is – az anyacéh fennhatóságának elismerését jelentette. A filiálással együtt járó előnyök mellett – pl. Kassa esetében a fiókcéh tagjai sokszor együtt árusíthattak az anyacéh mestereivel, a főcéh vállalta a filiális megoltalmazását stb. – az anyacéh döntött a fiókcéhek között felmerült vitás ügyekben.³¹ Kassa tanácsa és a város céhei féltékenyen őrködtek a céhek előjogai felett, ennek célja nem utolsósorban a piac biztosítása és a konkurrencia visszaszorítása volt. A filiált céhek felett folyamatos ellenőrzést gyakoroltak. Úgyes-bajos dolgaikkal azok gyakran felkeresték az anyacéheket.³² A kassai lakatosok 1643-ban többek között az „Inas zabadon mondas” és a privilégiumok be nem tartása miatt büntették meg a pataki céhet a kassai magistrátus közbejöttével. Vétkeik beismertetése és megfelelő kárpótlás nyújtása mellett a pataki mestereknek továbbra is megengedték, hogy a kassaiak privilégiumaival éljenek. A forrásokból egyértelműen nem tisztázható ügy mögött talán a pataki lakatgyártók túlzott önállósulási törekvései álltak. 1613-ban a helyi magistrátustól is nyertek privilégiumokat, de a fentiek alapján az 1640-es években a kassai anyacéh még mindig érvényesítette befolyását.³³

27. ZmLt. Loc. 60. No. 43. Sárospatak, 1723. aug. 16.

28. TIREL. Protocolum Iudicis Primarii et Senatus Oppidi Sáros Nagy Patak. Tom. 2. 1576–1739. 53.

29. TIREL. A II. 48. I–II. Pozsony, 1578. ápr. 11.; Bakos J., 1950. 25.

30. Bakos J., i. m. 25.; TIREL. A I. 67. 3. 1. Kassa, 1608. jún. 12. (másolat 1820-ból), A II. 113. I. Sárospatak, 1747. dec. 22.

31. Szádeczky K. L., i. m. 183–184.

32. Corpus Statutorum Hungariae Municipalium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Összegyűjtötte, jegyzetelte Kolozsvári S., Óvári K., II./2. 1890. 100, 146.; Kerekes Gy., 1910. 41.

33. TIREL. A II. 95. Kassa, 1643.

A gombkötő céh a pataki tanácstól kapott céhlevelet nem tarthatta eléggé hatékonyan a mesterség védelmében, ezért 1697-ben, és 1709-ben kétszer egymás után megkérték a kassaiak artikulusait „akarván Nemes Cassay Gombkötő Czéhnek szabadságaival élni”.³⁴

Az 1709-es megerősítés oka már a szomszédos mezőváros, Újhely gombkötőivel kialakult ellenségeskedés volt. Újhely – mint azt az eddigi példák is bizonyítják – kezdetben teljesen az uradalmi központ szerepét betöltő Patakhoz alkalmazkodott. A helyi magistrátus itt is gyakorolta ugyan a céhek feletti felügyelet jogát, egyes céhek pedig ellenőrzési joggal éltek a környékbeli mesterek felett. Pl. a vargák céhlevele kikötötte, a nagy- és kistoronyai, csernahói és borsi vargák az újhelyi céhhez hallgassanak. De a céhállításban Sátoraljaújhelynek Sárospatakhoz hasonló szerepköre soha nem alakult ki. Sőt, a pataki eredetű céhek ügyeiben a mezőváros ottani convocatusokkal járt el. 1620-ban pl. a szűcsök ügyében jött létre ilyen megállapodás. Az újhelyi szűcsök még 1603-ban Sárospaktól kapták céhlevelüket. 1718 március 15-én „város törvényszékét” tartottak, amelyen az újhelyi szabócéhen belüli villongásokat újhelyi és pataki meghívottakkal közösen simították el. 1723-ban az újhelyi csizmadiák céh kereste meg a pataki tanácsot a pataki csizmadiákkal kapcsolatos ügyben.³⁵

A XVIII. század elején az újhelyi gombkötők és csizmadiák megpróbálták fellátni a pataki céhek előjogai ellen. A gombkötők ügyében 1723-ban jött létre megállapodás, amely hangsúlyozza a pataki mesterek elsőbbségét, továbbra is megengedve az újhelyieknek, hogy éljenek azok privilégiumaival. A mesterség jó előmenetele érdekében egymás kölcsönös tájékoztatásával mindkét félnek megengedik inasok szegődtetését.³⁶ A két szomszédvár csizmadiái között az 1710-es évektől éleződött ki a konkurenciaharc. A patakiak az úriszék előtt végül elismertették uradalmon belüli elsőbbségüket az újhelyiekkel szemben, a kontárok felett pedig kizárólagos felügyeleti jogot biztosítottak maguknak. A század folyamán ezt több uradalmi határozat is megerősítette.³⁷ Az újhelyi törekvések a mezőváros gazdasági erősödését bizonyítják.³⁸ Az eleve kis távolság és a szűk piaci lehetőségek között sikerült tehát a patakiak primátusának biztosítása. Új vonás, hogy mindez már határozottan az uradalom fennhatósága alatt zajlott le. Sárospatak – az állandóan idézett, magyarázott céhállítási privilégium ellenére – a földesurak részéről is korlátozást szenvedett. Mint a tolcsvai mészárosok idézett kérelme is bizonyítja, a céhlevelek kiállítása I. Rákóczi György prefektusának tudtával történt.

A földesúr, a számára is fontos céhek felett fenntartotta beleszólási jogát. 1618-ban a „Sáros Pataki Meszarosokkal uyonnán valo vegezes” a prefektus, udvarbíró, a kis- és nagypataki tanács együttes határozatából jött létre (kimérésre kerülő hús mennyisége, ára, úr konyhájára kerülő hús, faggyú, olcsóbb biztosítása, esküdtek közül húslátók rendelése). A céhmesterek 1623-ban kelt esküformája első helyen a Rákóczi Györgynek és Lorántffy Zsuzsannának való hűséget hangsúlyozta, csak ez után következett „ez Niomorult Varosnak, Biro uram paranczolattja”-nak való engedelem.³⁹ Sárospatak kiváltságlevele értelmében a magistratus első fokon fenn tudta tartani a céhek feletti juris-

34. TiREL. A III. 385. 2. Kassa, 1709. ápr. 11.

35. ZmLt. Sátoraljaújhely protocolluma, 1617–1762. 5–9, 93.; *Román J.*, i. m. 609–610.; *Bakos J.*, i. m. 25.; TiREL. Sáros Nagy Patak városa örökvallások protocolluma. Tom. 6. 1719–1781. 69.

36. TiREL. A III. 386. 3. 1. Sárospatak, 1723. jan. 5.

37. TiREL. A III. 540. 6. 1714, 59, 70, 72, 73, 78. A IV. 835. 1726. máj. 8., A X. 3112. 4. 1762. febr. 25.

38. Újhely, Mád, Tállya a XIX. századra váltak jelentős központokká: *Bácskai V.–Nagy L.*, 1984. 46–51. 81.

39. TiREL. Protocollum Judicis Primarii et Senatus Oppidi Sáros Nagy Patak. Tom. 2. 1576–1739. 129, 137.

dictióját. A város protokollumaiban számos céhekkel kapcsolatos apró-cseprő ügy olvasható a XVII–XIX. századból. 1628-ban statutumban szabályozták a fellebbvitel módját: a céh színéről a „varos szekire, az varos szekirül . . . az Ur szekire, es így az törvenjnek vege szakad.”⁴⁰ (Ez nyilván a többséget kitevő helyi alapítású céhekre volt kötelező, míg a Kassa filiációjához kapcsolódó céhek a fenntebb említett módon az anyacéhhez fellebbeztek.)

Említésre méltó, hogy más mezővárosokhoz hasonlóan az 1625: 40. tc. megszületése előtt az árszabályozás jogát is gyakorolták. Mint említettük, a pataki protokollumba 1591, 98 körül és 1621-ben jegyeztek be limitációkat.⁴¹

Végezetül I. Rákóczi György birtokpolitikája és annak a mezővárosi iparra gyakorolt hatásait kell megvizsgálnunk. A robotoltató – árutermelő apparátus legtökéletesebben a Rákóczi uradalmakban épült ki. Még a legnagyobb mezővárosokban is általános volt a robotoltatás. Sárospatakon csak a belsőváros mentesült a szántás és vetés alól és őrizte meg adómentességét. Kispaták és a hostátbeliek, Tolcsva, Bénye, Újhely, Szántó és Szerencs, vagy Munkács és Beregszász egyaránt robotolt. A majorsági termelésbe bevonták a mezővárosokat is. 1617-ben pl. a pataki alsó- és felsőhostátbeli marhás jobbággyokkal „szokatlan törvenj szerinthe” szénát hordattak a majorhoz. Az ottani gyalogszerekek 1631 előtt a Somlyósd szőlő kapálásával tartoztak, amiért még fizetést kaptak. Az 1631-es urbárium a marhás jobbággyokat is bevonta, a fizetés pedig elmaradt. A szőlőrobot növelése a Hegyalján másutt is szembetűnő.⁴²

A mezővárosi árutermelést legsúlyosabban a földesúri haszonvételek növelését célzó intézkedések érintették. Leginkább a kocsmáltatás mértéke emelkedett. Már Patak 1572-es privilégiumlevele szót emelt a Perényi-kori elnyomatás ellen. De a Perényi Gábor által megkövetelt 18 hordó bort továbbra is ki kellett mérniök. Rákóczi korában a három nagy ünnepen (karácsony, húsvét, pünkösöd) az úr borát mérték ki. 1618-ban Rákóczi a húsvétból 1 hónapig kimérendő bor mennyiségét megnövelte és „az varos boranal fellieb negi penzzel” árultatta, holott korábban csak 1 pénzzel volt drágább a városi bornál. 1632-ben a felsővárosbeliek és a hostátbeliek már összesen 18–18 hordó bor kimérésével tartoztak. 1626-ban Chernel György prefektus „Az piacznak minden Gond Viselesset Jouedelmet” vette el a mezővárostól. Földesúri érdekei érvényesítésében a fejedelem nem riadt vissza a mezővárosi kiváltságok csorbításától sem. 1617-ben a kiváltságlevelet kérte be és tartotta magánál és elkobozta Sárospataknak a kamarai igazgatás idejéből (1567–1573) származó urbáriumát, amely a frissen megszerzett birtok szolgáltásainak emelésében akadályozta.⁴³

I. Rákóczi György ugyanakkor a reformáció és az iskolakultúra bőkezű pártfogójának bizonyult. Ahol a nagybirtok vagy a fejedelmi hatalom és a mezővárosi fejlődés érdekei megegyeztek, ott a mezővárosok érdekében cselekedett. A mezővárosok sorát látta el oltalomlevelekkel. Patakkal ellentétben Gönc kiváltságait kiterjesztette, a bírónak a beköltöző nemesek felett nagyobb joghatóságot biztosított. 1634-ben Sárospataknak II. Ferdinándtól évi négy országos vásár tartására szerzett vásárprivilégiumot.⁴⁴

A fejedelem birtokpolitikáját általában a kézműves mesterségek szempontjából is negatív előjellel szokták értékelni.⁴⁵ Tény, hogy az iparúzők szerjárs alóli mentességeit

40. TIREL. 36. stb. A pataki céhekre számos adat a mezővárosi protocollumokban: Tom. 1–6. (céhüggyek, céhmesterek listái stb.)

41. Pl. Gönc hasonló ügyekben 1617-ben Kassa véleményét kérte ki: *Kerekes Gy.*, 1908. 279.

42. Makkai L., i. m. 174. stb.; TIREL. Protocollum Judicis Primarii et Senatus Oppidi Sáros Nagy Patak. Tom. 2. 1576–1739. 3.

43. Makkai L., i. m. 169, 174, 189.

44. TIREL. A II. 862. Bécs, 1634. júl. 15.; *Iványi B.*, i. m. 140–141. stb.

45. *Makkai L.*, i. m. 14, 51–56 (bevezetés); *Román J.*, i. m. 579–580.

erősen az uradalmi gazdálkodás igényeihez szabta. Petrahón és Ardón a mészárosok céhbe lépéssel akartak szabadulni az úr dolgától. A petrahóiak kérelmét azzal utasította el, hogy „Ez előtt az ki czéhet akart tartani, az varasra ment lakni”. Véleménye a korabeli általános meggyőződést tükrözte. Pár évtizeddel korábban hasonlóan vallott a gazdaságpolitikájában Rákóczinál pozitívabban értékelt Báthori István is.⁴⁶

Az 1632-es urbárium szerint Patakon 6 kovácsból „Most csak kettei zabados, az teöbbsi szert jarjon, mert fizetet kovaczok is vannak”, 9 lakatosból „elegh harma, az mire kel az teöbbsi, zolgallion”, hasonlóan az öt fazekas közül is csak kettő szolgált mesterségével. Az uradalom számára már felesleges mesterembereket vagy szerjársra, vagy taxa adására kötelezte. De a Patak iparában oly jelentős malomkőbányászat esetében figyelemre méltó, hogy a 10 bányagazda annuatim summát adott, a 15 kővágó pedig: „penzert miuelnek s magokis zabadsaghban tartatnak”, holott valamennyien jobbágyok voltak. Bizonyos munkákat pedig fizetett iparosok láttak el.⁴⁷ 1648-ban régi ususként szerepel, hogy az igaerővel rendelkező mészárosok, vargák, halászok és más mesteremberek szántottak és fuvarral tartoztak az úrnak, a gyalogszeresek pedig két napi aratómunkával szolgáltak. Ennek ellenére 1648-ra jelentősen megemelkedett a mesterségükkel szolgálók száma: 7 kovács, 5 lakatos, 11 varga, 4 ács, 3–3 fazekas és csizmadia, 2–2 kőműves, szücs, kerékgyártó dolgozott a fejedelemelek. Rajtuk kívül 1–1 borbély, (telke után exemptus) szíjgyártó (személyében nemes), ötvös, csiszár, kőfaragó, nyerges, tímár és mészáros munkáját is igénybe vette. Az uradalom szükségletei tehát tetemesen megnövekedtek. 1648-ra egyébként is gyarapodott az exemptusok, libertinusok, taxások és nemesek száma. Mindez teljesen negatív előjelű gazdaságpolitikával nem történhetett volna meg.⁴⁸

Sárospatak kézművességére pozitívan hatott a habánok (újkeresztények) 1645-ös betelepítése. Valamennyien robotmentesek voltak, tehát Rákóczi elsősorban ipari tevékenységükre számított. Csupán szőlőjük és szántóföldjük után tartoztak dézsmával. A fejedelmet valószínűleg már a telep lakóinak összeválogatásakor a fenti szempontok vezették. Harmincnégy különféle iparos volt közöttük (varga, tímár, posztócsináló, kovács, kerékgyártó, bodnár, késcsináló, molnár, szabó, fazekas, takács, borbély). Így az sem véletlen, hogy a késest találjuk a legtöbb legénnyel dolgozók között, hiszen így a legfontosabb, külföldről behozott fémeszközöket helyben is előállíthatták.⁴⁹

Az iparosok számának stagnálása és a Hegyalja általános hanyatlása a XVII. század második felétől következett be. Ezzel párhuzamosan kedvezőtlenül hatott a XVIII. századi új földesurak (Trautsohnok) támadása Sárospatak önkormányzati jogai és a helyi szokásjog ellen.⁵⁰ Mint az idézett példák is bizonyítják a céhek fontosabb vitás ügyeiben ekkor már az úriszék döntött. A pataki fazekasoknak céhállítási joga hangsúlyozása mellett a magistrátus adott ugyan privilégiumot, de az első artikulus a dominiumhoz, nem pedig a városhoz való hűséget hangsúlyozza (1723). 1712-ben az udvarbírón keresztül utasították a magistrátusokat a kontárok üldözésével kapcsolatos feladataikra.⁵¹

46. *Makkai L.*, i. m. 175–176.; *Báthori I.*, véleményét idézve: Magyarország története 1526–1686. Főszerkesztő: Pach Zsigmond Pál, 3/1. Budapest, 1985. 366.

47. *Makkai L.*, i. m. 184–186.

48. *Makkai L.*, i. m. 248–263.

49. *Román J.*, 1959. 6–22.; *Németh M.*, 1984. 7–13.

50. *TiREL. Protocollum Ludicis Primarii et Senatus Oppidi Sáros Nagy Patak.* Tom. 1. 1579–1754. 511–513, 524. (1726). A Hegyalja és a borkereskedelem XVII. század második felében meginduló hanyatlására: *Orosz I.*, i. m. főleg 33–34.; *Komoróczy Gy.*, 1944. 114.

51. *ZmLt. Újhely protocolluma*, 1617–1762. 283.

Uradalmi céhek alapítása a Hegyalját ugyan a XVIII. században sem jellemezte, de pl. a pataki malomkőbányászok 1740 körül kelt céhszabályaik mellé 1771-ben urasági utasítást kaptak.⁵²

Összegezve megállapítható, hogy a hegyaljai mezővárosok céheinek többsége a XVII. században kassai céhektől nyert kiváltságokat, Sárospatak a céhállítás jogának megszerzésével a helyi központ szerepét töltötte be. A mezőváros céheinek nagy részét és részben a környékbeli céheket (Újhely, Tolcsva) a pataki tanács látta el kiváltságokkal. A földesúri fennhatóság, részben pedig a kassai céhek befolyása következtében azonban erejéből csak oppidum jellegének megfelelő, korlátozott szerepkör ellátására futotta.

FÜGGELÉK

Sárospataki céhek kiváltságai:

Céh neve:	Privilegium kelte:	Privilegium kiállítója:
Szabó	1569 1659 1702, 1724.	Sárospatak tanácsa Földesúr
Fazekas	1572(?) 1723	sárospataki tanács (?) sárospataki tanács
Kovács	1574 1648	sárospataki tanács sárospataki tanács
Ötvös	1574 1578	sárospataki tanács sárospataki tanács
Szücs	1603	sárospataki tanács
Borbély	1608	sárospataki tanács
Csizmadia	1608 1609 1656, 1657.	kassai tanács sárospataki tanács sárospataki tanács
Lakatos	1608 1613 1727	kassai tanács sárospataki tanács sárospataki tanács
Varga	1609 1720 1841	sárospataki tanács sárospataki tanács sárospataki tanács
Szíjgyártó	1616 1840	sárospataki tanács sárospataki tanács
Gombkötő	1634 1697 1709	sárospataki tanács kassai tanács kassai tanács
Kaszás	1661	
Kővágó	1728	sárospataki tanács
Vegyes	1825 1832	sárospataki tanács sárospataki tanács

Az adatok származási helye: TiREL. Zsoldos Gyűjtemény (céhes iratok) és Sárospatak mezőváros levéltára, Bakos J. i. m., Román J. i. m. és A magyarországi céhes kézműipar forrásanyagának katasztere. Szerk.: Éri István – Nagy Lajos – Nagybakay Péter 2. köt. 271–278.

52. Sárospataki malomkőbányászok szabályai (1740 körül, 1771) Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 5. (1894) 11–16. A céhek és az uradalmak kapcsolatára: 1723:74 tc., *Eperjessy G.*, i. m. 55–57.

IRODALOM

- Bakos J.*,
1950. A pataki múlt hétköznapjai. Adalékok Sárospatak gazdaságtörténelméhez. Sárospatak,
- Bácskai V.–Nagy L.*,
1984. Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Budapest,
- Bobrovsky I.*,
1980. A XVII. századi mezővárosok iparművészete (Kecskemét, Nagyőrös, Debrecen). Budapest,
- Eperjessy G.*,
1967. Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686–1848). Budapest,
- Fodor J.*,
1896. Hegyaljai városok statutumai 1719-ből (töredék). Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez 3. 160.
- Gecsényi L.*,
1972. Városi és polgári szőlőbirtok, és borkereskedelem a Hegyalján a XV–XVI. század fordulóján. Agrártörténelmi Szemle 14. 340–352.
- Iványi B.*,
1926. Göncz szabadalmas mezőváros története. Karcag,
- Kerekes Gy.*,
1908. Kassa város jegyzőkönyveiből. Történelmi Tár, 279.
1910. Bepillantás Kassa régi céhéletébe (1594–1647). Iparosok Olvasótára, 41.
- N. Kiss I.*,
1960. A XVI. századi dézsmajegyzék (Borsod–Heves, Bereg, Bihar és Közép-Szolnok megyék) Budapest,
1974. Szőlő-monokultúra a Hegyalján, XVI–XVIII. század. (Termelés, export, ár, minőség) AGSZ 18. 383–391.
- Komáromy A.*,
1897. A tolcsvai Bónis család őseiről. AZT. 3. 97–100 sköv.
- Komoróczy Gy.*,
1944. Borkivitelünk észak felé. Fejezet a magyar Kereskedelem történetéből. Kassa,
- Makkai L.*,
1954. I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648), Budapest,
1956. A kuruc nemzeti összefogás előzményei (Népi felkelések Felső-Magyarországon 1630–1632) Budapest,
- Maksay F.*, (szerk.)
1959. Urbáriumok XVI–XVII. század. Budapest,
- Nagy Gy.*,
1898. Zemplén vármegye a XVI. században. AZT 4. 169–172.
- Németh M.*,
1984. Habánok és más fazekasok Sárospatakon XVI–XIX. század. Folia Historica 12. 7–25.
- Orosz I.*,
1960. A hegyaljai mezővárosok társadalma a XVII. században különös tekintettel a szőlőbirtok hatásaira. *Szabó I.*, (szerk.): Agrártörténelmi Tanulmányok. Budapest, 3–70.
- Péter K.*,
1961. Egy hegyaljai mezőváros harca az örökös jobbágság ellen (Olaszliszka küzdelme földesuraival a XVII. században). Történelmi Szemle 4. 427–441.
1964. Szabad és dézsmás szőlők Zemplénben a XVII. században AGSZ 6. 170–181.
- Román J.*,
1966. Zemplén megye falusi és mezővárosi iparának termelési viszonyai a XVI–XVII. században, különös tekintettel a Hegyaljára. *Makkai L.* (szerk.): Jobbágytelek és parasztgazdaság az örökös jobbágság kialakulásának korszakában. Budapest, 561–627.
- Szakály F.*,
1984. Gyöngyös gazdasági és társadalmi változásai a török korban. *Havassy P.–Kecskés P.*, (szerk.): Tanulmányok Gyöngyösről. Gyöngyös, 147–178.

1985. Magyar kézművesség a XVI. századi hódoltsági mezővárosokban. *Nagybákay P.–Német G.*, (szerk.): V. Kézművesipartörténeti Szimpózium Veszprém 1984. november 20–21. 7–31.
- Szádeczky K. L.*,
1913. Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon (1307–1848) I. kötet. Budapest,
- Veress É.*,
1958. A jobbágycsalád szervezete a sárospataki uradalom falvaiban a XVII. század közepén. *Történelmi Szemle* 1. 379–429.

SÁROSPATAKER ZÜNFTÉ UND ZUNFTFILIATIONEN IM HANDWERK DES GEBIETES HEGYALJA IM XVI–XVII. JAHRHUNDERT

(Auszug)

Der Aufschwung der Marktflecken von Hegyalja (der Tokajer Weingegend) – lateinisch Submontanzm – im XVI–XVII. Jahrhundert ist der Weinbau–Monokultur und dem darauf basierenden Weinhandel zuzuschreiben.

Ihre Bevölkerungszahl erhöhte sich im XVI. Jahrhundert sprunghaft, auch die Zahl der Gewerbetreibenden stieg wegen ihrer wirtschaftlichen Entwicklung.

Wie die Freiheiten der meisten Zünfte der Marktflecken im Kreis von Kassa (Kaschau) (Gönc, Szikszó, Szepsi, Jászó), so auch die Privilegien von Hegyalja (Olaszlizska, Tállya, Tokaj, Újhely) stammen von den Kaschauer Zünften. Sárospatak spielt in diesem System eine spezielle Rolle. Aufgrund des Privilegiumsbriefes des Marktfleckens von 1572 war der Magistrat befugt, Zünfte zu organisieren. Der Magistrat bediente sich seines Rechtes bis zur ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts, er übergab sogar die Privilegien auch den Zünften anderer Marktflecken von Hegyalja (Újhely, Tolcsva, usw.). So war Sárospatak in diesem System der Zunftfiliation das örtliche Zentrum. Einige Zünfte in Sárospatak – die ihre Privilegien von der Kaschauer Hauptlade erhielten wandten sich auf weiterhin mit ihren beschwertlichen Sachen oder für prozessuales Rechtsmittel an der Kaschauer Hauptlade (Zischenmacher, Schlosser), später wurden sie nach Erwerb der königlichen Bestätigung ganz selbständig. Die Mehrheit der Zünfte der Marktfleckens wurde örtlich gegründet, diese standen unter der Jurisdiction des Magistrates (Haffner, Schmiede, Kirschner, Schlosser, Schuhmacher, Riemer, Steinhauer). Anfang des XVIII. Jahrhunderts versuchten die Zünfte des wirtschaftlich erstarkenden Marktfleckens Sátoraljaújhely den Primat der ihren Privilegien verleihenden Sárospataker Zünfte aufzuheben (Schnürmacher, Zischmenmacher), ihre Anstrengungen wurden aber von Sárospatak, das zugleich das Zentrum der Domäne war, mit Hilfe des Herrentags niedergebrosen. Im Laufe des XVIII. Jahrhunderts wurden die Zunftsachen nur teils vom städtischen Gericht, immer häufiger vom Herrentag verhandelt. Der Markt wird also – trotz seiner Privilegien für Zunftorganisation – von der Domäne in den Hintergrund gedrängt. Zusammenfassend kann man feststellen: Sárospatak konnte trotz seiner im Jahr 1572 erworbenen und bis zum XIX. Jahrhundert ausgeübten Freiheiten und trotz der Filiationen nur beschränkt, auf dem Rang eines Marktfleckens ihre Privilegien zur geltung bringen.

Gábor Németh